

DR. NIKOLA RADOJČIĆ,
profesor universiteta.

O POTREBI NAUČNOG PROUČAVANJA SLOVENACA.*

Sasvim je obična pojava, da se sve što je čoveku milo teško podvr-gava naučnom proučavanju. Svestrana i bezobzirna analiza, koja je osnova svakom naučnom radu, smatra se često obesvećivanjem dragih predmeta i redovno se misli da je sigurna posledica svakog detaljnog i savesnog proučavanja milih objekata gubljenje ranijeg respekta prema njima. Rasprostranjenost ovakog mišljenja ne svedoči, međutim, ni naj-manje, da je ono tačno, jer se zablude još lakše šire i brže korena hvataju nego li naučne istine. Osobito zablude, koje počivaju na narodnoj osetljivosti i koje su stekle privilegiju, da se smatra jednakim grehom dirati u njih kao i štetiti opravdani narodni ponos. Tipična taka zabluda jeste — da je nedozvoljeno i opasno svoj rođeni narod uzimati za predmet svestranog, objektivnog naučnog ispitivanja, jer da postoji, inače, opasnost, da se taka proučavanja svrše sa štedenjem narodnog ponosa i opasnim smanjivanjem ili uništenjem potrebnog narodnog samopouzdanja. Branitelji ove zablude veruju da se ni svom narodu, kao ni jednom predmetu poštovanja i ljubavi, ne sme odviše približiti, nego mu se samo iz daleka čuditi, i da ga se ne sme tačno poznavati, nego samo gledati u maglovitim, mistično rasplnutim konturama. Ti dobronamerni romantičari drže, da se može i mora zadržati čovekova čežnja za istinom pred izvesnim predmetima na određenoj distanciji, te da se preko nje nikako ne sme preći, da bi se tako utvrđena, davno skamenjena mišljenja i maštanja o milim predmetima za svu večnost nepromenjena održala. Čovečijoj, međutim, težnji za istinom nemogućno je stavljati brane i određivati granice, bar za duže vremena je to nemogućno, jer ih duh čovečiji, čiji razvoj ne trpi nikakva ograničenja, a pre a posle mora kao umetničke prepreke svom napredovanju oboriti. Stoga je cela borba, da se mili predmeti naučno ne proučavaju, bez ikakva izgleda na uspeh, jer se

* Predavanje, održano pred ljubljanskom sekcijom Udruženja Jugosl. Učiteljstva 8. XII. 1923.

želja za doznavanjem istine nikako ne može obuzdati i ugušiti. Ova borba je, dalje, ne samo bezizgledna, nego i štetna, jer, sprečavajući ozbiljno naučno proučavanje svih milih predmeta, ona će ih izložiti površnom kritikovanju, prkošnom negiranju i drskom ismehavanju, koji su mnogo opasniji, i kojih su posledice mnogo strašnije nego li savesnog naučnog istraživanja, koje drži istinu kao jedinu svoju svrhu pred sobom. Istine se pak nikada ne treba bojati, niti je se može ubojati, jer će ona tamu svih zabluda i svih namernih laži — bilo pre, bilo posle — i onako rasterati, ili bar rasvetliti, te je zato svaka borba protiv nje bezuspešna.

I ono, dakle, što nam je najmilije, svoj rođeni narod, nije opasno i štetno naučno proučavati, nego je, naprotiv, velika opasnost u tome, da se svoj narod ili nerazumnom ljubavlju obožava ili nerasudnom kritikom nipodaštava. Sve, razume se, radi želje da se narod krene u svome razvoju putevima, koji će ga dovesti pouzdanoj i sjajnoj budućnosti. Narodna budućnost, međutim, može se osnivati samo na tačnom poznavanju prošlosti i svestranom znanju o njegovoj sadašnjosti. Na pesku zida, ko na maštanjima — povoljnim ili nepovoljnim — izdiže zgradu narodnog razvoja, jer ovaj zavisi ne od fiktivnih, nego od faktičnih bioloških, intelektualnih i moralnih sposobnosti u narodu, a te se mogu dokučiti samo naučnim proučavanjem svoga naroda. Narodni voditelji mogu samo onda koncipirati realne planove o državnoj i kulturnoj politici, ako imaju tačne nazore o sredstvima za izvođenje svojih namera — dakle o svim biološkim, intelektualnim i moralnim narodnim sposobnostima — a narod sam može samo onda svesno sudelovati u opštim državnim i narodnim poslovima, ako ima zdravo osećanje i tačne slutnje o svojoj celokupnoj faktičnoj snazi i o mogućnostima da se ona upotrebi. Laskanjem pak, kao i pogrđivanjem, se tako zdravo osećanje i mogućnost tačnih slutnji za odlučne momente u narodnom razvoju ne stvara, nego samo nezavijanim, dobronamernim i ozbiljnim naučnim istraživanjem.

* * *

O potrebi i koristi naučnog proučavanja svog naroda, mislim, da nije potrebno još više dokaza redati, pošto su najznamenitiji utvrđeni, a drugi će biti tokom razlaganja — na svome mestu — istaknuti.

Pitanje je, sada, kako se organizira i izvodi naučno proučavanje svog naroda?

Organizacija rada oko naučnog proučavanja svog naroda mora počivati, prvo, na opštim principima svakog naučnog rada uopšte, mora se, dalje, ravnati po metodama, koje su s uspehom upotrebljene kod drugih naroda, sa stalnim vođenjem brige o tome, koje naše naročite potrebe i naši specijalni problemi iziskuju osobite metode u radu. Za svaki naučni rad u oblasti duhovnih nauka potrebno je, pored ostalih redovnih naučnih zahteva, posepce naglasiti što je moguće veću objek-

tivnost u radu. Stoga se ona i ovde mora izrično spomenuti i mora se s naročitim akcentom naglasiti, da se prava ljubav prema narodu dokazuje najpouzdanije na taj način, da se izučava i svoj narod, kao i svaki drugi objekat proučavanja, dobronamerno, ali bez predrasuda i bez namera koje nemaju ništa zajedničko s naukom. Što se s većom objektivnošću postupa, to će se brže i pouzdanije do istine dospeti, a to je glavna svrha rada. Pri organizaciji, dakle, posla oko naučnog ispitivanja naroda mora se, prvo, držati na umu naučna objektivnost, moraju se, drugo, imati pred očima strani primeri i naše specijalne potrebe i, naposljetku, nikako se ne sme s uma smetati svestranost u proučavanju.

Stoga je prva osnova za proučavanje našeg naroda njegovo antropološko (paleoantropološko) istraživanje, da bi se njime utvrdio kvalitet njegova telesnog sastava i upoznali elementi od kojih je naša rasa — nejedinstvena kao i sve moderne rase — složena. U najtešnjoj vezi s antropološkim izučavanjem je antropogeografsko, kome je svrha da utvrdi uticaj geografske sredine na čoveka i čovekov uticaj na nju. Pošto je taj uticaj dug, to se on mora pratiti kroz sve vekove narodnog razvoja, te su tako i antropogeografska proučavanja čvrsto skopčana s istorijskim, u kojima se pored uticanja prirodne sredine na razvoj naroda prati i uticaj političke sudbine i kulturnog razvijanja, jer su rasa, prirodna sredina, te politički razvoj i duhovna sredina glavni elementi u formiranju današnjeg i telesnog i duhovnog narodnog stanja. Oni su glavni faktori od kojih zavisi današnji telesni i duhovni sklop svakog, pa i našeg naroda. Dok je telesni sastav relativno lako utvrditi i brojevima čak fiksirati sliku telesnog stanja narodnog, dotle je svaki duhovni profil naroda mnogo teže dati. Antropološka, antropogeografska i istorijska proučavanja moraju se dopunuti još s etnografskim studijama, koje se bave svima materijalnim i duhovnim produktima u masi kod svakog naroda, izučavajući produkte manuelnog rada s podjednakom prilježnošću kao i produkte duhovnih napora, koji su sačuvani u celokupnoj narodnoj tradiciji. Koliko je ovaj posao komplikovan i koliko on zahteva mnogo takta, toliko su još teža etnopsihološka proučavanja, kojima je svrha, da iz svih spomenutih činjenica saberu pouzdan materijal, da ga dopune proučavanjem najtanjih emanacija duhovnog narodnog života, te da na toj osnovi pokušaju pronaći glavne elemente i povući glavne crte narodne duše, da pokušaju izraditi narodni duhovni tip, onda, njegove varijetete i grupe, koje su nastale zbog naročitih materijalnih i duhovnih uticaja na određene narodne delove. Dok sve došad spomenute grane narodnog proučavanja polaze od pojedinca, a završuju se s proučavanjem celog naroda, ili njegovih velikih delova, najčešće jasno geografski ograničenih, dotle najnovija metoda proučavanja naroda ne obraća toliku pažnju na pojedince kao jedinice, ili kao članove određene teritorijalne narodne grupe ili celine, nego se bavi pojedincima kao delovima društva, u prvom redu shvaćenog kao,

ekonomske i političke celine — to su sociografska proučavanja. Ona su započela s proučavanjem ekonomsko jednolikih društvenih grupa, jedne vrste fabričkih radnika, jedne vrste rudara itd. i sad su se razvila u veoma zanimljiv i koristan način narodnog proučavanja uopšte, kome je svrha da dobije ne samo potreban materijal za razboritu kulturnu i socijalnu politiku, nego i za naučnu sociologiju.

To su glavne grane i najvažnije metode u proučavanju svakog naroda, s pomoću kojih se može dobiti dovoljno pouzdana i svestrana predstava o telesnom sastavu naroda, o njegovim biološkim, intelektualnim i moralnim sposobnostima, kao i o ekonomskom stanju i političkim i kulturnim nazorima. Svaki drugi način, da se dobije tačan i svestran sud o jednom narodu, nije pouzdan, osobito nisu pouzdani površni utisci, na brzu ruku i nesistematski stečeni i lakomisleno generalisani, koji daju sasvim pogrešnu sliku naroda i njegovih delova, koja pred naučnim istraživanjem dobivenim rezultatima redovno izgubi svaku vrednost.

Pitanje je, sada, kako mi stojimo s ovde utvrđenim granama naučnog proučavanja našeg naroda uopšte, a Slovenaca naročito?

* * *

Antropološka i paleoantropološka izučavanja na celom našem etničkom području nisu, tako reći, sistematski još ni započeta. Paleoantropološka istraživanja činjena so samo u slučajno otkrivenim jugoslovenskim grobovima, najviše u Bosni i Hercegovini, onda u Hrvatskoj, prilično u Sloveniji, a sasvim malo u Srbiji. Ona su, dakle, potpuno fragmentarna, a ispitivanja za naše doba su ista taka i još jednolika, jer su činjena merenja i opažanja gotovo jedino na mladićima (vojnicima) i na školskoj deci.

S antropogeografskog gledišta počeo je stručno i sistematski proučavati celi Balkanski Poluotok, a naročito srpski deo našega naroda na njemu. Jovan Cvijić. Počeci njegova rada padaju u 90-te godine prošloga veka, kada je on prvo sam, a zatim potpomognut lepim krugom spremnih, razboritih i rodoljubivih učenika i ljubitelja započeo smišljenu i dobro organizovanu akciju za naučno proučavanje našeg naroda, s osobitim obzirom na metanastasička kretanja i psihičke osobine. Čvrstu osnovu za rad stvorio je on pak tek time, što je 1896. izradio, u obliku pitanja. Uputstva, koja su bila putevod svakom ispitavaču naselja i psihičkih osobina, po kojima je imao odgovoriti na sva tamo stavljena pitanja. Na taj način je sabran bogat materijal odlične vrednosti, koji je već svojom masom i, vremenom, sve tanjom i većom oštrinom posmatranja upućivao na sve bolje usavršavanje metoda za ispitivanje; Uputstva su izrađena, zbog lokalnih razlika, za Srbiju, za Bosnu i Hercegovinu i za Staru Srbiju i Makedoniju. Godine 1902. napisao je Jovan Cvijić svoju temeljnu studiju Antropogeografski problemi Balkanskog

Poluostrva, u četvrtom tomu Srpskog Etnografskog Zbornika (Srpska Kraljevska Akademija, Beograd), koja je tek omogućila istraživačima da dublje u problem antropogeografskog proučavanja prodru i da ga s pouzdanijim uspehom provode. Tad su izdana opet i Uputstva za proučavanja sela, koja su, dopunjena, štampana još 1911., gde je dodan spisak svih proučenih naselja. Po njemu se vidi da je Srbija, s te strane, najpotpunije proučena, a ostale srpske oblasti relativno veoma slabo, najslabije Vojvodina. Za proučavane Vojvodine je sastavio Jovan Cvijić 1922. naročita Uputstva za ispitivanje porekla stanovništva i psihičkih osobina (Matica Srpska, Novi Sad). Dosad je, međutim, izišla samo jedna studija iz savremene Vojvodine: Marković R., Indija, prilog za proučavanje naselja u Vojvodini (Matica Srpska, Novi Sad), a iz stare Vojvodine je u dvadesetšestoj knjizi Srpskog Etnografskog Zbornika prikazao Mita Kostić postanak srpskih naselja u Rusiji; to je, inače, početak istorijskog dela ovog Zbornika. I ovako, još nepotpun, predstavlja Srpski Etnografski Zbornik sam sobom najozbiljniji i najopširniji naučni napor iz oblasti svih naših nacionalnih nauka. Mi gledamo u nj s lepim nadama i opravdanim ponosom, dok stranci nalaze u njemu razloga za naročiti respekt prema nama. Čak se u Americi, zemlji velikih mogućnosti, pročulo kao da su Srbi iznašli siguran način da upoznaju i fiksiraju dušu narodnu, što nama, međutim, lebdi samo kao daleki ideal pred očima. Oslanjajući se na svoja mnogobrojna posmatranja i ogroman materijal, delimično već od istraživača odlično svezan i obrađen u sineteze niže vrste, pokušao je Jovan Cvijić smelim potezima, u glavnim konturama ocrtati naše glavne narodne tipove i njihove varijetete. Te su sineteze, razume se, samo privremene, dok materijal ne bude još bogatiji, još bolje naučno proveren i još bolje obrađen. Ali glavne linije deljenja i osnovne crte regionalnih karakteristika ipak će svakojako ostati. Bar za najznamenitije naše tipove će ostati, osobito za dinarski, koji je po svojoj rasprostranjenosti i znamenitosti u našem istorijskom razvoju privukao najveću pažnju na sebe. Neprilika je, međutim, baš kod njega u tome. što se Jovan Cvijić nije nikako mogao usuditi da tačno odredi njegovu rasprostranjenost na slovenačkim tlima i da i tu uglavi njegove granice. te da odredi u njemu i u slovenačkom delu, varijete i grupe, jer, kako u svojoj raspravi Jedinstvo i psihički tipovi dinarskih južnih Slovena (1914.) sam veli, sasvim malo poznaje Slovence — manje no Sloveniju (Govori i članici, II, 78.) Slovenci su, dakle, neispitan deo našeg naroda s antropogeografskog i etnopsihološkog gledišta, i. ko hoće savesno da postupa, ne može ništa pouzdano tvrditi o narodnom slovenačkom karakteru i o tipovima, varijetetima i grupama u njemu. Na karti, gde su prikazani tipovi našeg naroda, Slovenija je, faktično, beo prostor, a pošto se praznina u nauci bar hipotezama popunjava, to je Jovan Cvijić morao pokušati u svom velikom francuskom delu dati karakteristiku Slovenaca,

koja bi bila približno tačna (La Péninsule Balkannique, 517.—20.), isto tako i u svom poznatom praškom predavanju o Jugoslovenima, ali je on, bez sumnje, najbolje svestan, kako su ti pokušaji, u onom delu gde je govor o Slovencima, slabi i nepouzđani, jer su izrađeni na osnovu malo opažanja i površna znanja.

Znanje, dakle, o slovenačkom delu našeg naroda je s te strane najneznatnije i najnepotpunije, te otuda dolaze i tako diametralno različiti sudovi i nazori o Slovencima, koji nisu ništa drugo do smeje ili lakomislene generalizacije. Mi ćemo imati prava tek onda stvarati i izricati sud o Slovencima i dati sliku slovenačkog karaktera s njegovim tipovima, varijetetima i grupama, dok nam antropogeografska i etnopsihološka proučavanja dadu bar toliki materijal nesumljive naučne vrednosti koliko ga imamo o Srbima. Pa i onda da će se morati s mnogo obazrivosti i taktičke uzdržljivosti postupati, jer su za Slovence — osim antropogeografskih proučavanja — potrebna još bar istorijska i sociografska, u mnogo većoj meri nego li za patrijarhalne delove našeg naroda, pa da o njima izradimo što tačniji i potpuniji sud.

Danas su, naime, Srbi, gde god žive, najvećim delom skorajšnji doseljenici, među kojima su samo otoci i neznatne grupe starinaca, a isto tako i Hrvati, ispod Zagrebačke gore i Kalnika i ispred Jadranske obale Samo mali deo Hrvata, Zagorje i delom otoci Jadranskog Mora, žive vekovima na svojim ognjištima, sa velikim teretom istorijskim razvojem formiranih tradicija i dugo staložavanom socijalnom strukturom, koje je teško proučavati. Slovenci su, međutim, od mnogo veće česti starinci na svojim današnjim sedištima. Njih je, istina, zapljuskivao talas migracija dugo vremena sa severozapada, gurajući nemačke koloniste u slovenačku zemlju, a od turskih invazija su se i srpskohrvatske migracione struje prelivale preko Slovenaca i preplavljale osobito doljnu Kranjsku i Ptujsko polje s vencem bregova oko njega, te su ostavljale svoje tragove u jugoistočnom delu slovenačkih krajeva. Osim tih kretanja u masama, nemačkih sa severozapada i srpskohrvatskih s jugoistoka, bilo je u Sloveniji iznimno mnogo strane, najviše nemačke i talijanske, pojedinačke penetracije i, naposljetku, i metanastičkih slovenačkih kretanja. No sve te kretnje nisu ipak oduzele slovenačkim predelima tip zemalja starincima, uglavnom, nastanjenim, te će naučno proučavanje Slovenaca s te strane, već zbog toga, s čisto naučnog gledišta, biti neobično zanimljivo i poučno. Pošto su, dakle, nepretrgnuti istorijski i socijalni razvoj vekovima jednomerno i jednoliko na Slovence delovali, to je time komplikovanost proučavanja Slovenaca, osobito upoređenja s našim patrijarhalnim predelima lake i providne društvene strukture, veoma velika. Slovenci su izrasli iznad mogućnosti da ih se samo etnografskim metodama proučava. Srednjeevropska civilizacija je slovenačko društvo to-

liko preobrazila i diferencirala, da se ono bez istorijskih i, naročito, sociografskih ispitivanja nikako ne može u potpunosti razumeti. Stoga je, dakle, Slovence moguće ispitivati samo ako se sjedine antropogeografske (etnografske i etnopsihološke) metode proučavanja s istorijskim i sociografskim. Pitanja pak za ovako komplikovan i odgovoran posao nije moguće nasumce izraditi, nego je najbolje, pored istorijskih proučavanja, za koja je inače utvrđena metoda, vršiti antropogeografska istraživanja na osnovu Uputstava Jovana Cvijića i sociografska na podlozi sociografskih Uputstava Mirka Kosića (Matica Srpska, Novi Sad), koja su sastavljena s osobitim obzirom na Vojvodinu, iza Slovenije našu najcivilizovaniju oblast, te stoga za nju dovoljno pogodna. Kao lepa pomoć mogu poslužiti u ovom naučnom radu oko proučavanja Slovenaca mnogobrojna i obično savesna lokalnoistorijska proučavanja, kod kojih se često lokalni patriotizam — ukoliko je istinu iskrivio — da pri proučavanju lako elimirati. S lokalnoistorijskog gledišta je Sloveniju, dakle, lako nastaviti proučavati i na već stečenim rezultatima dalje zidati. Od tih istorijskih studija o slovenačkim krajevima naročito se moraju, za svrhe o kojima je reč, spomenuti studije o nemačkoj kolonizaciji, redovno dobro izradene, koje su podobne da budu deo pouzdane osnove i za proučavanje sadašnjeg narodnog stanja. Srpskohrvatsko pak koloniziranje slovenačkih zemalja je, isto tako, već od Bidermanna i Lopašića upućeno dobrim pravcem i ima se samo dopunjavati i kontrolirati. Ne smeju se zanemariti ni mnogobrojne monografije o pojedinim parohijama, iako im je glavna svrha ne naučna, nego lokalnopatriotska i pedagoška, onda, studije o celim krajevima i pokrajinama. Sve je to pogodan materijal, ali često veoma opasan zbog, katkad, nenaučnih svrha, radi kojih je sastavljan, kao i zbog čestih težnja za literarnim efektom, zbog kojih je istina deformirana. Bez tih svrha je suhi statistički materijal, koji je za slovenačke krajeve obilan i, preko urbara, ide relativno veoma duboko u prošlost, te ga se mora s naročitom brižljivošću potpuno eksploatirati osobito u sociografskim proučavanjima, kojih će rezultati na taj način dobiti visok stepen sigurnosti i preglednosti i osobitu moć ubedljivosti. Dok je grade ove vrste kod Slovenaca veoma mnogo, veoma dobre i mnogovrsne — samo je treba sabrati i obraditi — dotle je etnografske grade uopšte malo, a još manje je besprikorno sabrano. Narodne pesme, priče, poslovice, verovanja i običaji moraju se stoga što pre pismeno fiksirati, jer je njihovo potpuno nestajanje — u časnoj starinskoj sadržini i formi — kod Slovenaca naj-naglije, pošto tu nivelizatorska tendencija moderne civilizacije ranije etnografsko šarenilo i harmoničnu skladnost u raznolikosti primitivnog narodnog života već davno grubo uniformira i simplificira. Veliki deo Slovenaca sada naglo postaje fabrički i rudarski radnik, što za sobom povlači davno utvrđene i dobro poznate posledice za raznolikost i bogatstvo ranijeg duhovnog života. Prelazno stanje, koje je zahvatilo naš

celi narodni razvoj, ovim je naglim procesom kod Slovenaca naročito komplikovano, pa se s mnogo brižljive umešnosti i s mnogo naučne savesnosti mora proučavati da bi se dobili tačni profili širinom svih Slovenaca i duž pojedinih slojeva. Osim naučnog saznanja, do koga nam je u prvom redu stalo, dobiće se na taj način pored jasne predstave o biološkim, intelektualnim i moralnim sposobnostima Slovenaca i odličan materijal za svestrano uticanje na tok narodnog razvoja u slovenačkom delu našeg naroda. Samo tako će se moći utvrditi faktične narodne najpreče potrebe, jedino tim načinom će se moći doznati prave intelektualne i moralne narodne snage i utvrditi napon raspoložive energije u njima.

* * *

Prvi nuždan korak za početak posla oko naučnog proučavanja Slovenaca i za njegovu polaganu organizaciju, mislim, da je već učinjen. Prva monografija o slovenačkim naseljima već se izrađuje, prema svima načelima, koja sam ovde utvrdio. Ona će obuhvatiti istočni deo Barja i Ižance, dakle koloniste i starince, te tako u sebi dati odmah primer i za jednu i za drugu vrstu slovenačkih naselja. Već s njom će se moći, bez sumnje, mnogo dopuniti i modificirati i Cvijićeva Uputstva za antropogeografska i etnopsihološka kao i Kosićeva za sociografska proučavanja, s obzirom na Sloveniju. Ali, biće potrebno izraditi još čitav niz ovakih monografija, prvo o krajevima za koje se drži da su kod Slovenaca predstavnici različitih tipova, pa da se tek onda s uspehom i sistematski izrade uputstva za svestrano naučno proučavanje Slovenaca, koja će nam dati mogućnost da utvrdimo slovenački narodni karakter, njegove tipove, varijetete i grupe. To će biti korist za čistu nauku, a sabrana građa će biti i odličan materijal za potukaz u vođenju svih opštenarodnih poslova.

Ne sumnjam, da će se rodoljubiva narodna inteligencija, osobito učitelji i studenti, s neugasivim žarom i s čeličnom istrajnošću posvetiti poslu oko naučnog proučavanja Slovenaca, ne samo — kao što su stari govorili — radi toga, što je sramota, zbog neznanja, biti tuđinac u svojoj otadžbini i u svom narodu, nego radi toga, da bi upoznali slovenački narodni karakter, da bi utvrdili slovenačke biološke, intelektualne i moralne sposobnosti i da bi tako dobili pouzdanu osnovu za razborito uticanje na pravac i sadržinu našeg celokupnog nacionalnog i državnog progressa.

Opomba: Kdor se zanima za proučavanje v zmislu gornje razprave vseučil. prof. g. dr. N. Radojčića, naj se obrne na UJU poverj. Ljubljana, na kar se mu pošlje brošure z obrazloženjem tega proučavanja. — **UJU poverj. Ljubljana.**

